

*Ніколаєнко Ю. О.,
кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри германської філології та перекладу
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню теоретичних основ формування соціокультурної компетентності у процесі фахової підготовки майбутніх перекладачів у закладах вищої освіти. З точки зору діяльнісно-орієнтованого підходу професійна діяльність перекладача розглядається як посередництво у міжкультурній комунікації представників різних лінгвокультурних соціумів. У дослідженні представлено порівняльний аналіз понять «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність», «іншомовна комунікативна компетентність». На основі проведеного аналізу наукових джерел уточнено зміст поняття «соціокультурна компетентність майбутніх перекладачів», яке розглядається як інтегральна властивість особистості, завдяки якій перекладач ефективно здійснює посередницьку діяльність у міжкультурній комунікації представників різних країн та сприяє успішній взаємодії та досягненню взаєморозуміння. Соціокультурна компетентність входить до складу іншомовної комунікативної компетентності, яка є важливим компонентом у структурі професійної компетентності майбутніх перекладачів. Проаналізовано підходи до виокремлення структурних компонентів соціокультурної компетентності фахівців різних галузей та з'ясовано, що у науковій літературі не існує загальноприйнятої класифікації компонентного складу соціокультурної компетентності. Запропоновано виділити чотири компоненти у структурі соціокультурної компетентності майбутніх перекладачів: соціокультурні знання (знання про країни, мова яких вивчається, їхні культурні цінності, особливості національного менталітету та стандарти комунікативної поведінки); особистісне ставлення до культури інших країн, що базується на толерантності та повазі до цінностей, які відрізняються від притаманних рідному лінгвокультурному соціуму; здатність до використання мови у соціальному аспекті; позитивний досвід міжкультурного спілкування. Визначено основні аспекти формування соціокультурної компетентності. У результаті проведеного дослідження було зроблено висновок, що формування соціокультурної компетентності у контексті міжкультурної комунікації є невід'ємним компонентом професійної підготовки майбутніх перекладачів у закладах вищої освіти.

Ключові слова: компетентність, компетенція, професійна компетентність, іншомовна комунікативна компетентність, соціокультурна компетентність, майбутні перекладачі.

Постановка проблеми. З огляду на процеси глобалізації та інтеграції, що спостерігаються в усіх сферах сучасного життя, постає питання організації ефективної взаємодії між представниками різних країн на основі взаєморозуміння

та взаємоповаги для виконання спільних завдань і досягнення спільних цілей. Важливою передумовою успішного міжнародного співробітництва є якісна комунікація між членами різних культурних соціумів. Посередником у цьому процесі виступає перекладач, який має не тільки відмінно володіти іноземною мовою, але й вміти спілкуватися з урахуванням особливостей комунікативної поведінки в тому чи іншому лінгвокультурному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх перекладачів у закладах вищої освіти та специфіку перекладацької діяльності досліджували І. Алексєєва, Н. Білоус, Є. Долинський, Н. Іваницька, В. Ільїн, В. Карабан, К. Карпов, С. Ковганюк, С. Коломієць, В. Комісаров, Л. Латишев, О. Нестерова, С. Ніколаєва, Л. Олексієнко, А. Онищук, О. Павлик, В. Радчук, Ж. Таланова, Л. Тархова, Г. Чернов, Л. Черноватий, А. Ширяєв, О. Шупта. Науковці наголошують на важливості вирішення таких проблем, як формування конкурентоздатності майбутніх перекладачів (Н. Абабілова), модернізація професійної підготовки майбутніх перекладачів (Є. Бєсєдіна), урахування вимог сучасного ринку праці до підготовки перекладачів (Є. Долинський, Н. Зінуква), використання інформаційно-комунікаційних технологій (А. Янковець), формування індивідуального стилю професійного спілкування (Н. Соболев). Окремі праці присвячені формуванню професійної компетентності майбутніх перекладачів, зокрема інтегральної (І. Колодій) та інформаційної (Р. Тарасенко). Деякі питання щодо підготовки майбутніх перекладачів до міжкультурної комунікації висвітлено у дослідженнях М. Антонівської, О. Ковтун, Г. Кравченко, М. Моцар.

Мета статті – на основі аналізу наукових джерел уточнити зміст і структуру поняття «соціокультурна компетентність майбутніх перекладачів» у контексті підготовки до міжкультурної комунікації та виділити основні акценти у формуванні соціокультурної компетентності у майбутніх фахівців у галузі перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах нашого дослідження ми розглядаємо поняття «соціокультурна компетентність» з точки зору компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх перекладачів у закладах вищої освіти. Цей підхід відповідає сучасним тенденціям навчання іноземної мови і є діяльнісно-орієнтованим. Адже у своїй професійній діяльності перекладач діє як соціальний агент, що є посередником у міжкультурній комунікації представників різних соціумів. За таких умов мовленнєві процеси набувають більш широкого соціального контексту і перед перекладачем

постає складне завдання – забезпечити ефективне спілкування на основі діалогу культур. Такий підхід відповідає Загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти, де зазначається, що головним завданням освіти є перетворення багатого спадку різних мов і культур з перешкоди у спілкуванні на джерело взаємного збагачення і розуміння, а також наголошується на важливості сприяння терпимості, повазі до особистості і культурних відмінностей шляхом тіснішої співпраці не лише в галузі освіти, культури та науки, але й торгівлі та промисловості [1, с. 2–3]. З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що у процесі міжкультурної комунікації важливу роль відіграє професійна компетентність перекладача.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» компетентність – це «здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» [2].

У лінгводидактичному енциклопедичному словнику знаходимо два поняття – «компетентність» і «компетенція». Компетентність розглядається як «здатність особистості до виконання будь-якої діяльності на основі життєвого досвіду та отриманих знань, умінь та навичок» [3, с. 117], а компетенція трактується як «сукупність знань, умінь і навичок, які формуються у процесі вивчення певної дисципліни» [3, с. 118]. У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти використовується термін «компетенція» як «сума знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії» [1, с. 9]. Необхідно відзначити, що термін «компетенція» (“competence”) вперше з’явився в американському мовознавстві, коли Н. Хомський застосував його для позначення здатності здійснювати мовленнєву діяльність рідною мовою. Нині це поняття має більш широке застосування і використовується не лише у лінгвістиці.

Аналіз зарубіжних наукових праць також свідчить про паралельне використання термінів “competence” (компетенція) та “competency” (компетентність) для позначення здатності виконувати дії успішно та ефективно. Проте “competency” акцентує нашу увагу на майстерності, яка необхідна для виконання завдання, а “competence” розглядається як здатність щось добре виконувати [4]. Інші джерела наголошують на тому, що “competence” базується на навичках і є стандартом, яким потрібно оволодіти, а “competency” – це спосіб поведінки, те, як особистість досягає необхідних стандартів [5].

Отже, семантичні поля термінів «компетенція» і «компетентність» неповністю співпадають. Компетенція є сукупністю знань, умінь і навичок, якими необхідно оволодіти у процесі навчання. Компетентність є більш широким поняттям і розглядається як особистісна якість, що включає не лише набуті компетенції, але й ціннісні ставлення та особистий досвід. Якщо компетенція – це те, що стосується змістового компонента навчання, то компетентність – це те, що має бути сформованим у результаті навчання. Саме у такому значенні ми розглядаємо соціокультурну компетентність майбутніх перекладачів у рамках нашого дослідження.

Соціокультурна компетентність є важливим складником професійної компетентності майбутніх перекладачів. Як зазначає у своєму дослідженні Н. Мельник, у вітчизняному освітньому просторі професійну компетентність трактують як базову характеристику професійної діяльності фахівця, що включає змістовий компонент (знання) і процесуальний компо-

нент (уміння). Головними характеристиками професійної компетентності є мобільність знань, гнучкість способів, методів і прийомів професійної діяльності, а також критичність мислення [6, с. 36].

У структурі професійної компетентності фахівця можна виділити такі компоненти, як гностичний чи когнітивний (професійні знання), регулятивний (здатність використовувати наявні професійні знання для вирішення професійних завдань), рефлексивно-статусний (авторитет, який надає право діяти певним чином), нормативний (коло повноважень) і комунікативний (здатність до взаємодії у професійній діяльності) [7]. Ми погоджуємося, що в умовах сьогодення комунікативна компетентність є компонентом професійної компетентності фахівця будь-якого профілю. Особливо важливою комунікативна компетентність є для здійснення перекладацької діяльності.

Нагепер не існує єдиного загальноприйнятого підходу до визначення сутності і структури комунікативної компетентності, адже, як цілком слушно зазначається у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, всі компетенції людини слугують так чи інакше здатності користуватися мовою для спілкування і можуть розглядатися як аспекти комунікативної компетенції [1, с. 101]. Ці компетенції можна умовно поділити на загальні, тобто ті, які не є безпосередньо пов’язаними з мовою, та комунікативні мовленнєві компетенції (власне лінгвістичні). У складі комунікативної мовленнєвої компетенції виділяють такі компоненти, як лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична компетенції. Зокрема, соціолінгвістична компетенція пов’язана зі знаннями та уміннями, які необхідні для здійснення соціального аспекту мовленнєвого спілкування. Соціолінгвістична компетенція стосується лінгвістичних маркерів соціальних стосунків, правил ввічливості, діалектів і акцентів, виразів народної мудрості, відмінностей у реєстрах мовлення [1, с. 118]. На наш погляд, соціолінгвістична компетенція має більш вузьке значення, ніж соціокультурна компетентність, тому доцільніше включати до складу іншомовної комунікативної компетентності саме соціокультурну компетентність.

Підтвердження нашої думки знаходимо і у інших дослідників. Наприклад, І. Сімкова розглядає у складі компетентності майбутніх перекладачів іншомовну комунікативну, фахову і загальну компетенції, що у сукупності дають можливість фахівцям з перекладу ефективно здійснювати міжмовну, міжкультурну та міжособистісну професійну комунікацію [8, с. 165]. До складу іншомовної комунікативної компетенції дослідниця включає мовленнєву, мовну, соціокультурну, соціолінгвістичну, стратегічну, дискурсивну та соціальну компетенції [8, с. 166].

Соціокультурна компетентність є предметом досліджень у багатьох наукових працях, теоретичний аналіз яких дозволяє стверджувати, що не існує загальноприйнятого підходу до виокремлення структурних компонентів цього поняття. Найчастіше у складі соціокультурної компетентності дослідники описують такі компоненти, як: когнітивний, аксіологічний, мотиваційно-ціннісний, особистісний, соціальний, соціолінгвістичний, діяльнісний, операційний, комунікативний, рефлексивний, культурний. Для прикладу розглянемо запропоновану у дисертаційному дослідженні В. Киливник структуру соціокультурної компетентності майбутніх учителів англійської мови, яка включає такі компоненти, як: мотиваційно-ціннісний

(позитивне сприйняття та толерантне ставлення до цінностей, властивих іншомовній культурі; сприйняття загальнолюдських цінностей як професійно значущих); інформаційно-когнітивний (знання історичних, країнознавчих особливостей іншомовної культури, особливостей способу життя носіїв іншої мови, норм, традицій); діяльнісно-поведінковий (здатність до взаємодії в умовах міжкультурної комунікації, до прояву толерантності, уміння ефективно спілкуватися з представниками інших культур, враховуючи їхні соціокультурні особливості; уміння вибрати відповідний стиль спілкування) [9, с. 58]. Цей приклад доводить багатоаспектність такої складної інтегративної особистісної властивості, як соціокультурна компетентність.

У нашому дослідженні ми розуміємо соціокультурну компетентність як особистісну якість, що дозволяє перекладачеві ефективно здійснювати посередницьку діяльність у міжкультурній комунікації представників різних соціумів та сприяти успішній взаємодії та досягненню взаєморозуміння. Соціокультурна компетентність є складником іншомовної комунікативної компетентності, що входить до складу професійної компетентності перекладача. Соціокультурна компетентність передбачає оволодіння соціокультурною компетенцією, яка, з точки зору лінгводидактики, включає знання про країни, мова яких вивчається, національно-культурні особливості соціальної і мовленнєвої поведінки носіїв мови та здатність використовувати ці знання у процесі спілкування, дотримуючись правил етикету, соціальних умов і стереотипів поведінки носіїв мови [3, с. 316].

У структурі соціокультурної компетентності майбутніх перекладачів можна виділити такі компоненти, як:

1) соціокультурні знання: майбутній перекладач має володіти знаннями про країни, мова яких вивчається, їхні культурні надбання, духовні цінності, особливості національного менталітету та загальноприйняті норми комунікативної поведінки у певному іншомовному середовищі;

2) особистісне ставлення до культури інших країн, що базується на толерантності, відкритості, повазі до цінностей, які відрізняються від притаманних рідному лінгвокультурному соціуму; для формування у майбутніх перекладачів особистісного ставлення до міжкультурної комунікації важливим є наявність інтересу до вивчення інших мов і культур, бажання досягти взаєморозуміння, незважаючи на певні мовні чи культурні відмінності та бар'єри у спілкуванні;

3) здатність використовувати іноземну мову у соціальному аспекті у процесі міжкультурної комунікації – правильне використання правил ввічливості, виразів народної мудрості, мовних одиниць, які пов'язані із соціальними взаєминами, розуміння і сприйняття різних акцентів і діалектів (володіння соціолінгвістичною компетенцією);

4) наявність позитивного досвіду міжкультурного спілкування, що дозволяє перекладачу правильно інтерпретувати факти іншомовних культур та забезпечувати ефективну посередницьку діяльність в іншомовному спілкуванні з урахуванням особливостей комунікативної поведінки представників різних країн.

Формування усіх компонентів соціокультурної компетентності майбутніх перекладачів має відбуватися комплексно у процесі вивчення різних навчальних дисциплін, зокрема, таких як «Країнознавство», «Лінгвокраїнознавство», «Історія і культура країн, мова яких вивчається», «Практика усного і письмового мовлення», «Практичний курс першої іноземної

мови», «Практичний курс другої іноземної мови», «Ділова іноземна мова» тощо.

На нашу думку, успішне формування соціокультурної компетентності майбутніх перекладачів можливе, якщо створити таке навчальне середовище, яке буде максимально наближеним до реальних умов міжкультурного спілкування. Це можна забезпечити завдяки використанню сучасних автентичних навчальних матеріалів – підручників, посібників, аудіо- та відеоматеріалів. Особливий акцент варто зробити саме на використанні відео на заняттях, що має низку переваг: 1) занурення в іноземне середовище; 2) ознайомлення з різними варіантами іноземної мови, акцентами носіїв мови та тих, для кого ця мова не є рідною; 3) студенти не лише сприймають мову на слух, але й можуть ознайомлюватися з особливостями невербального спілкування представників різних культур, а також сприймати інші екстралінгвістичні чинники нерідного мовного соціуму. Необхідно також звернути увагу на те, що для формування соціокультурної компетентності не досить просто ознайомлення студентів з інформацією про країни, мову яких вони вивчають. Важливим є вивчення і практика стандартів поведінки, які характерні для певного лінгвокультурного середовища. Це так званий компонент «стилю життя» (О. Тарнопольський, Н. Складенко). Йдеться про норми і стереотипи поведінки, які необхідні для нормального повсякденного життя в певному соціумі; ці норми розвиваються у людей, які проживають у певному соціумі, з дитинства, і часто не усвідомлюються, проте вони досить серйозно відрізняються в різних країнах [10, с. 35]. Наприклад, це правила щодо організації ділових зустрічей, подарунків, обіду в ресторані тощо. Знання і вміння перекладача користуватися такими стандартами є запорукою уникнення непорозуміння і конфліктів у міжкультурному спілкуванні. Для підвищення рівня соціокультурної компетентності майбутніх перекладачів можна також рекомендувати залучення їх до спілкування з представниками різних культур, зокрема з використанням сучасних комп'ютерних технологій (участь у розмовних клубах, круглих столах, міжнародних конференціях, вебінарах).

Висновки. Усе вищезазначене дозволяє зробити висновок, що соціокультурна компетентність є складною особистісною властивістю, яка забезпечує ефективну посередницьку діяльність перекладача у процесі міжкультурного спілкування. Соціокультурна компетентність є складником іншомовної комунікативної компетентності, яка входить до складу професійної компетентності перекладача. З огляду на це формування соціокультурної компетентності є важливим компонентом професійної підготовки майбутніх фахівців з перекладу у закладах вищої освіти. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці практичних аспектів формування соціокультурної компетентності майбутніх перекладачів.

Література:

1. Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 260 p.
2. Закон України «Про вищу освіту». Редакція від 02.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
3. Шукин А.Н. Лингводидактический энциклопедический словарь. Москва : Астрель : АСТ : Хранитель, 2007. 746 с.
4. Rola Moghaghghab, Audrey Tong, Amy Hallaran, Janet Anderson. The Difference Between Competency and Competence: A Regulatory Perspective. *Innovation*. Volume 9, Issue 2, July 01, 2018. P. 54–59.

5. Competence and Competency. Are they the same? URL: <https://www.centranum.com/resources/competency-management/competence-and-competency/>.
6. Мельник Н. Феномен «професійна компетентність» в українській та європейській педагогічній теорії. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія: Педагогіка*. 2017. № 4 (59). С. 33–39.
7. Деркач А.А., Зазыкин В.Г. Акмеология : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 256 с.
8. Сімкова І.О. Особливості формування фахової компетенції в майбутніх перекладачів. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 165–168.
9. Киливник В.В. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в системі педагогічного коледжу : дис. ... к. пед. н. : 13.00.04. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2020.
10. Тарнопольский О.Б., Кожушко С.П. Методика обучения английскому языку делового общения : учебное пособие. Киев : Ленвит, 2004. 191 с.

Nikolaienko Yu. Sociocultural competency of future interpreters in the context of intercultural communication

Summary. The article deals with the theoretical fundamentals of the formation of sociocultural competency in the process of professional training of future interpreters in higher educational institutions. According to the action-oriented approach, in their professional activity interpreters act as mediators between representatives of various linguistic and cultural communities. The research deals with the comparative analysis of such terms as “competency”, “competence”, “professional competency” and “communicative language competency”. On the base of the conducted analysis the author redefines

the term “sociocultural competency of future interpreters” which refers to an integral personal quality used by an interpreter to act efficiently as a mediator in intercultural communication of representatives of different countries and contribute to successful interaction and mutual understanding. Sociocultural competency is included into communicative language competency and the latter is an essential component in the structure of professional competency of future interpreters. The author analyses approach to selection of structural components of sociocultural competency of specialists in various branches and summarizes that there is no common classification of components in the structure of sociocultural competency. The article provides the description of four components of the sociocultural competency of future interpreters: sociocultural knowledge (knowledge about those nations whose language students learn, their cultural values, national mentality and communicative behavior standards); personal attitude to foreign countries’ culture based on tolerance and respect to values that differ from those which are common to native linguistic and cultural community; ability to use a language in social aspect and positive experience in intercultural communication. Some attention is paid to ways of formation of sociocultural competency. As the result of the conducted research the author makes a conclusion that the formation of sociocultural competency in the context of intercultural communication is a significant component of professional training of future interpreters in higher educational institutions.

Key words: competency, competence, professional competency, communicative language competency, sociocultural competency, future interpreters.